

JORDBRUKSBOSETNINGENS UTVIKLING PÅ VESTLANDET

SEMINAR OM DAGENS KUNNSKAPSSTATUS, PRESENTASJON AV NYE
RESULTATER OG FREMTIDIGE PROBLEMSTILLINGER

ABSTRACTS

INNLEDNING VED SVEIN INDRELID

I METODIKK OG KILDEKATEGORIER (SVEIN INDRELID)

A) SØREN DIINHOF:

Bosætningsarkæologien og tabet af de processuelle analysemetoder

Udgravning af jordbrugsbosættninger udgør et stort volum blandt universitetsmuseernes feltundersøgelser, og her produceres viktig kundskab om den forhistoriske bosættning. De betragtelige samfundsressurser som anvendes på dette felt g r det imidlertid nødvendig til stadighed at vurdere indsats op mod resultater.

Bos ttningsark ologien har lange traditioner og den har tidligere stået både metodisk og teoretisk stærkere end den fremstår i dag. Den teoretiske udvikling i de seneste 20 år og skiftende fokus har nok efterlatt bos ttningsark ologien i en blindgade afv ebnet sine processuelle analyseredskaber. Det er nødvendig igen at løfte den op og genopdage glemte metoder. Indlægget taler for n dvendighe den at dygtiggøre det arkæologiske personale.

B) JOSTEIN AKSDAL:

Landskapet i mikroperspektiv, kulturhistoriske konsekvensar. Dyrkingsspor fr  Il-flaten, Ulvik i Hardanger

Dyrkingsspor i eit førhistorisk landskap, der påvisning av  ker opnar opp for ei større kunnskap om landskapet og lokale prosessar fram mot vikingtid og mellomalder. Il-flaten staden der arkeologien m ter geologi, stadnamn og kulturhistorie.

C) PETER EMIL KALAND:

Paleobotanikkens betydning for kunnskap om kulturlandskapets utvikling og menneskenes ressursutnytting

Ved introduksjonen av jordbruks konomi begynte menneskene   endre naturen og skapte nye menneskeskapt økosystemer - kulturlandskap, basert på den tids teknologiske kunnskap. Noen av disse landskapene som bl.a. l ngheier, høstingsskoger og enkelte englandskap har vært holdt i hevd helt fram til vår tid. Ved   studere slike driftsformer tverrfaglig med etnologi, historie, vegetasjonsøkologi og paleobotanikk arbeides det med   finne kriterier for   identifisere disse landskapene i det moderne pollenspekteret. Når denne "nøkkelen" er funnet kan man med pollenanalyse følge landskapstypen tilbake i tid og gi en aldersbestemmelse. Dette gir et nytt og vesentlig sikrere botanisk datagrunnlag for bestemmelse av ulike typer driftsformer i forhistorisk tid enn når man baserer seg på enkeltarter som for eksempel *Plantago lanceolata*. For kystl ngheiene er slikt forskningsarbeid gjennomført og metoder og resultater blir presentert.

I årene som kommer vil det skje store teknologiske endringer innen paleobotanikken, som også vil føre til betydelig større sikkerhet i bestemmelse av pollen og makrofossiler. DNA-metodikken utvikler seg svært raskt og gir mulighet til sikre artsbestemmelser. Likeledes vil det i løpet av kort tid skje en kraftig øking av scanningelektronmikroskopi til halv- og helautomatisk bestemmelse av pollen som basis for konstruksjon av pollendiagrammer. Denne teknologien vil føre til kraftig forbedring av bestemmelsespresisjonen og produksjonshastigheten.

II STRUKTURERING AV UTMARK OG RESSURSBRUK (ASLE BRUEN OLSEN)

A) KJELL ARNE VALVIK OG MARIT SKREDE:

Støl og gard i jernalderen på Vestlandet

I fjellet er det mange spor etter bygningar frå jernalderen. Ein del av desse tuftene er restar av ei sesongmessig ressursutnytting. Kan me knyta bruken av tuftene til den eldste stølsdrifta på Vestlandet? I kva grad er det mogleg å knyta aktiviteten til gardsdrift? Tuftekomplekset i Friksdalen i Leikanger vil vera utgangspunkt for ei vidare studie av sesongmessig ressursutnytting i fjellet i Sogn og Fjordane og Hordaland.

B) SVEIN INDRELID:

Kjeldemateriale til kunnskap om innmarks- og utmarksbruk i historisk og førhistorisk tid

Frå 1600- til 1800-talet finst det eit rikt og variert kjeldemateriale som heilt ned til gards- og individnivå kastar lys over sentrale sider ved vestlandslandbruket i tida før ”*det store hamskiftet*”. Dette innlegget er ein presentasjon av aktuelle historiske kjelder og ei drøfting av i kva grad slikt materiale har relevans også for studiet av førhistoriske bruksmåtar og samfunnstilhøve. Flåmsdalen vert her brukt som eksempelområde.

C) OLE TVEITEN:

Bondejern? Produksjon og distribusjon av jarn til Vestlandet

I dette inlegget vil eg fyrst presentere nokre foreløpige resultat frå mitt doktorgradsarbeid om jarnvinna i jernalder og mellomalder, med utgangspunkt i feltarbeid på Filefjell i Valdres/Lærdal og Sudndalen i Hallingdal. Spørsmål kring teknologi og organisering vil stå sentralt her. Vidare vil eg ta opp til diskusjon korleis dette materialet kan tolkast i ein vestnorsk kontekst, med særleg fokus på regionale variasjonar over tid i jarnproduksjonen.

D) KNUT ANDREAS BERGSVIK OG ANNE KARIN HUFTHAMMER:

Bronsealderhellerne i Herand, Hardanger

I 2005 og 2006 grov det vestnorske hellerprosjektet ut tre hellerer fra bronsealder i Herand i Jondal, Hardanger: Sævarhelleren, Vasselhelleren og Bergshelleren. Utgravningene viste at de hadde vært brukt svært forskjellig. I Sævarhelleren ble det funnet flere groper med pattedyrbein og et tykt kulturlag som også besto av store mengder bein. Det arkeologiske materialet var svært sparsomt og besto av enkelte flatretusjeringsflis og skår av keramikk. I Vasselhelleren var det tynne kulturlag som besto av enkelte bein, skjell og flintavslag. Bergshelleren besto utelukkende av skjell og fiskebein. Resultatene fra analysene av det osteologiske og arkeologiske materialet fra hellerne blir presentert og satt inn i en lokal og regional sammenheng.

E) KARI LOE HJELLE:

Lynghøier, beitemarker, kornåkrer og slåttenger – perspektiver på ressursutnyttelsen i ulike vestlandsregioner gjennom tid

Den sterke klimagradierten på Vestlandet, fra kyst til fjord og fjell, har sammen med topografi og jordbunn gitt grunnlag for ulike driftsformer i jordbruket og dermed ulik landskapsutvikling gjennom tid. Undersøkelser fra kysten vil sammen med de siste årenes undersøkelser i Sogndal bli brukt som eksempler på variasjonen i ressursutnyttelsen, kulturlandskapsutviklingen og forholdet innmark/utmark i regionen. Ved kysten blir lynghøiene en viktig utmarksressurs, mens beitemarker og skog blir viktige utmarksressurser i indre områder. I Sogndal har arkeologiske utgravninger de siste 10 årene gitt botanisk materiale fra gårdenes innmarksområder. Pollen- og makrofossilanalyser viser omfattende dyrking, men pollenanalysen avspeiler også åpning av landskapet fra senneolitikum til jernalder og utvikling av et landskap bestående av kornåkrer, beitemarker og slåttenger.

III PIONER- OG KONSOLIDERINGSFASE (KNUT ANDREAS BERGSVIK)

A) ASLE BRUEN OLSEN:

Pionerjordbruket på Vestlandet

Det er ikke lenge siden diskusjonen om det neolitiske jordbruket på Vestlandet nesten utelukkende måtte baseres på gjenstandsfunn. Det empiriske grunnlaget er nå et helt annet, da tilfanget av tidlige jordbrukskontekster har økt betraktelig i de senere år som følge av at fflateavdekking ble tatt i bruk som metode ved registrering og utgraving. Disse kontekstene omfatter primært rydningsspor, åkre og boplasser (hus). Karakteristisk for denne fasen er det toskippede hus, som inntil 2002 kun var representert med Stoksettuftene på Sunnmøre, undersøkt av Egil Bakka midt på 1960-tallet. I dag kan vi vise til hele 10 lokaliteter med slike hus i vårt distrikt. Dette innlegget tar først og fremst sikte på å gi en oversikt over de jordbrukskontekster fra MNB og SN som er dokumentert ved fflateavdekningene, og på dette grunnlag formulere noen hypoteser om ervervsstrategier,

landskapsbruk og bosetningsstruktur. Lokaliseringen av hus og åkre kan tyde på at pionerjordbrukerne i stor grad var pastoralister som flyttet ofte og praktiserte et ekstensivt jordbruk innenfor større bosetningsterritorier.

B) OLLE HEMDORF:

Arkeologisk Museums undersøkelser av tidlige jordbruksbosetninger

Arkeologisk Museum har det i løpet av de siste årene avdekket et stort antall toskipede hus knyttet til jordbruksbosetninger fra senneolitikum og eldre bronsealder. Innlegget vil sammenfatte arkeologiske og botaniske data fra disse undersøkelsene, samt problematisere hvordan en forskningsmessig skal håndtere det omfattende tilfanget av dette kildematerialet.

C) TORE SLINNING:

Spor av tidlig jordbruksbosetning i "marginalområder"

På bakgrunn av flere arkeologiske undersøkelser og registreringer de siste årene, har en blitt oppmerksom på nye lokaliseringsfaktorer for tidlige jordbruksbosetninger. Utover tradisjonell fokus på dagens attraktive jordbruksareal og den historiske gårdens beliggenhet, later det til at vi må justere vår oppfatning av det forhistoriske jordbrukslandskapet. I tillegg til tidlige rydnings- og dyrkningslag, kan en nå også dokumentere bosetningsspor langt oppe i svært brattlendte skråninger, i terreng som anses for marginale i forhold til dagens innmark.

D) HEIDI HANDELAND:

Bosetningene ved Kvåle i Sogndal og Jensajordet i Rosendal

Innlegget presenterer resultater fra to arkeologiske undersøkelser. Sommeren 2007 gjennomførte Bergen Museum arkeologiske undersøkelser ved gården Kvåle i Sogndal, og i 2008 på Jensajordet i Rosendal, Kvinnherad kommune. På begge lokaliteter ble det avdekket spor etter langvarig jordbruksbosetning. Innlegget vil presentere resultater fra disse lokalitetene, og vil rette særlig fokus på husspor og dyrkning fra sen steinalder og tidlig bronsealder.

IV UTVIKLINGEN AV GÅRDSSTRUKTUREN (FRODE IVERSEN OG INGVILD ØYE)

Eldre jernalder

A) INGVILD ØYE:

Når oppstod gården? Metodiske og kronologiske spørsmål

Spørsmålene som blir diskutert i dette innlegget, tar utgangspunkt i flere nyere arkeologiske undersøkelser på vestnorske gårder med sikte på å belyse driftsformer og strukturering av landskapet i et langtidsperspektiv. Undersøkelsene dekker ulike agrare landskap i Hordaland og Sogn og Fjordane - ved kysten, i midtre- og indre fjordbygder, og dalstrøk i ulik høyde over havet - og er foretatt på gårder som fortsatt eller inntil nylig har vært i drift. En av målsettingene har vært å kaste lys over spørsmålet om når områdene fikk en struktur og driftsform som kan betegnes som gårder.

B) SØREN DIINHOFF:

Etableringen af det stratificerede jordbrugssamfund i romersk jernalder

Jordbrugets fire tusinde års historie på Vestlandet spænder over store kulturelle forandringer. Både interne og eksterne utfordringer og stimuli har medført kontinuerlige forandringer af folk og kultur. Udviklingen forløb ikke altid jævnt og man ser hvorledes lange stabile perioder pludseligt kunne brydes af gennemgribende forandringer. Et sådan stort skift indtrådte i løbet af yngre romersk jernalder. Frem gennem sen bronzealder og tidlig jernalder beskrives en bosætning som var organiseret i et kollektivt og måske egalitært stammesamfund. I løbet af romersk jernalder ændres dette og et socialt stratificeret samfund vokser frem. Slægtstilhør og personlig rigdom får nu øget betydning. Det afspejler sig i fundmaterialets rige grave og store gårde. Indlægget tager udgangspunkt i udgravningen af en række storgårde fra Bergen Museumsdistrikt.

C) BJØRN RINGSTAD:

20 år med Aure-gården

Aure i Sykkylven er det gårdsområdet i Møre og Romsdal som er best kartlagt gjennom arkeologiske registreringer. Denne kartleggingen har langt på vei sammenheng med utvikling og bruk av maskinell fplateavdekking som arkeologisk metode på Vestlandet. Foredraget summerer opp og gir en oversikt over kartlegging av gårdens historie gjennom de siste 20 år. Dette er fra da Kjersti Randers utførte de første arkeologiske undersøkelser for Bergen Museum i 1989 og fram til i dag. Kulturavdelingen i Møre og Romsdal fylke har gjennom disse 20 årene behandlet en rekke planer om utbyggingstiltak på Aure, og det er gjennomført

mange registreringer. En del har gitt funn, mens andre står med resultatet som funntomme. Kartlegging av funntomme områder er også viktige for forståelsen av ressursutnyttelsen og gårdens utvikling gjennom forhistorisk tid. Det samme gjelder historiske kilder og lokalkjennets kunnskap om stedet og dets lokaltopografi. Det blir gjort forsøk på en helhetlig vurdering av det sentrale bosetningsområdet tilhørende gården.

D) GEIR GRØNNESBY:

Utgravningene på Torgårdsletta. Resultater og videre utgravninger

Vitenskapsmuseet har i flere omganger hatt utgravninger på Torgårdsletta sør for Trondheim. Foredraget kommer til å presentere foreløpige resultater og planene videre.

E) ANITA HAUGEN:

Tre storgårder – en presentasjon av sommerens utgravninger

Denne sommeren utførte Bergen Museum blant annet utgravninger i Ålhus i Jølster, Solvorn i Luster og Loen i Stryn. Dette foredraget vil ta for seg funnene og de foreløpige resultatene fra disse tre undersøkelsene. Det ble på alle tre lokalitetene avdekket tre storgårder. Disse synes alle å ha dateringer fra siste del av romertid til og med folkevandringstid.

F) SIGMUND BØDAL:

Naustdal i Sunnfjord – lendmannsgard med røtter i eldre jernalder

Innlegget vil ta utgangspunkt i dei arkeologiske registreringane som vart utført på Gardsbøen i Naustdal sentrum, i åra 2002 -03. Det vil bli gjort greie for kva funn som vart gjort ved registreringa og kva denne registreringa representerer i forståinga av det forhistoriske Naustdal. Vidare ønskjer ein å sette fokus på naust og naustmiljø i Sogn og Fjordane fylke. Til slutt vil ein vurdere dei funna som er gjort av naust i Sogn og Fjordane og sjå dei i samanheng med dei andre Vestlandsfylka.

G) STIAN HATLING:

Et eldre jernalders Høvdingdømme i Gloppen sett i lys av personforbundsstatsmodellen

Tradisjonelt blir et høvdingdømme i eldre jernalder sett på som et noenlunde fastlåst styresett. Her er høvdingdømmets sentralpunkt forankret i gården, og høvdingens innflytelse og ressurser strekker seg over områder han kontrollerer og makter å forsvare. Et alternativ til dette er Personforbundsstatsmodellen, som fremmer et mer mobilt styresett rundt høvdingen og hans personlige hærfølge: der krig, gaveutveksling og allianser står sentralt. Utgangspunktet for drøftingen av et slikt styresett vil være Gloppen i Sogn og Fjordane, setet til Ebebøhøvdingen.

H) GEIR GRØNNESBY:

Nausttufta på Lønn

Gjennom E6 prosjektet har Vitenskapsmuseet gravd to naust fra eldre jernalder. I dette området er det registrert ni nausttufter. Foredraget kommer til å presentere resultatene fra utgravningene samt sette naustene inn i en større kontekst.

I) JES MARTENS:

Nye resultater fra undersøkelser av jordbruksbosetninger på Østlandet

Bebyggelsesarkeologien i Østnorge. Det vil her bli gitt en forskningshistorisk oversikt og presentasjon av nåværende status. Videre omtales aktuelle forskningstemaer, og kildekritiske og metodiske problemer.

J) OLLE HEMDORF:

Resultater fra jernalderundersøkelser i Rogaland

Arkeologiske undersøkelser i Rogaland har gjennom en årrekke resultert i omfattende tilfang av lokaliteter med spor etter jernalderens jordbruksbosetninger. Med dette utgangspunktet vil innlegget gi en presentasjon av sentrale resultater fra noen av Arkeologisk Museums utgravninger. I likhet med den økte representasjonen av bosetningsspor fra senneolitikum og eldre bronsealder, står en også her overfor utfordringer knyttet til relasjonen mellom mengden av innsamlet kildemateriale og videre forskning.

Yngre jernalder - middelalder

K) FRODE IVERSEN:

Bosetning og befolkning 500-1350

Iversen tar utgangspunkt i sitt pågående postdoktorprosjekt. Anslag viser at befolkningen i Vest-Europa sannsynligvis mer enn tredoblet seg fra eldre jernalder til høymiddelalderen. Hvordan var dette i nåværende

Norge og Vestlandet? Hvilke konsekvenser fikk befolkningsøkning for bosetningsorganisering i yngre jernalder og middelalder?

L) JANICKE LARSEN ZEHETNER:

Fra sted til gård

Presentasjon av resultater fra agrararkeologiske undersøkelser av gården Indre Matre i Kvinnherad, Hordaland. Vi følger en gårds utvikling i et langtidsperspektiv fra første fase med rydding av skog og begynnende beiteaktivitet, gjennom ulike faser av intensivering og endring både i åkerbruk, og i driften generelt, og inn i perioden før siste store jordbruksreform. Jeg vil presentere det metodiske utgangspunktet for undersøkelsen; både for tilnærmingen til denne gården spesielt og i tilnærmingen til forståelsen av hvilken rolle denne gården har spilt i forhold til gårdene i nærområdet gjennom tid.

M) THOMAS BRUEN OLSEN:

Hjelmeset - gårdsbosetning fra førromersk jernalder til høymiddelalder

Under Bergen Museums utgravninger på gården Hjelmeset ved Sandane i 2007/2008 ble det avdekket en rekke spor etter gårdsbosetninger fra perioden førromersk jernalder til høymiddelalder. I foredraget blir det en gjennomgang av hvordan hustypene på gården har endret seg over tid og hvordan lokaliseringen av husene har skiftet innenfor området. Hovedfokuset blir på hustypene fra vikingtid og tidlig middelalder som sammenliknes med liknende og samtidige hustyper som er funnet andre steder på Vestlandet. I tillegg presenteres funnet av en svært godt bevart brønn fra høymiddelalder.

N) MORTEN RAMSTAD:

Mellom øst og vest, fjord og fjell. Tidlig vikingtid, Bjørkum i Lærdal

Høstens undersøkelser på Bjørkum i Lærdal vitner om at det her har foregått et vidt spekter av aktiviteter i tidlig vikingtid. På et begrenset område har det vært anlagt nærmere tretti ulike husstrukturer, fra boliger til grophus, boder og lettere husstrukturer. Et særdeles velbevart osteologisk materiale, kombinert med et rikt og differensiert funnmateriale, vitner både om husholdsaktiviteter og mer spesialisert tilvirking og produksjon. Hovedvekten vil ligge på en presentasjon av ferske felldata, men disse vil til dels også bli forsøkt satt inn i en større arkeologisk og samfunnsmessig kontekst.

O) SIGRID KALAND:

Bosetning og kulturlandskap

Det vestnorske landskapet har flere typer kulturlandskap som resultat av menneskelig påvirkning og utnyttelse av naturen. De lange linjene i bosetningsutviklingen i Nordhordlands jernalder og tidlig middelalder. Fokus blir lagt på kystens kulturlandskap slik det er dokumentert ved arkeologiske undersøkelser bl.a. av Lurekalven.

P) NIELS GEORG BREKKE:

Tunformer, rekkebebyggelse og langhusstrukturer i overgangen fra middelalder til nyere tid

Tidsrommet fra 1300 til 1600 er en kildefattig periode når det gjelder utviklingen av byggeskikk og bebyggelsesmønstre. Særlig på 1500-tallet er det sparsomt med dokumentasjon, og det må derfor bli ved hjelp av hypoteser, parallellmateriale, arkeologiske utgravninger og skriftlige kilder om 1600- og 1700-tallets bygningsformer at vi kan danne oss et bilde av denne interessante og viktige overgangen fra middelalderen. Det er åpenbart at den funksjonsdelte byggemåten, i rekkeformer og funksjonelle sammenbygginger av innhus og uthus, fortsetter i senere århundrer i kystbygdene i vest, og det gjør seg gjeldende en viss tradisjonskonservatisme når det gjelder husbygging, slik at det er langt mellom plutselige innovasjoner, teknologiske eller konseptuelle. Innlegget drøfter hva vi kan vite og hva vi må slutte oss til, på bakgrunn av det materialet som foreligger om byggeskikken i de øvre fjelldalene i øst og fjordene i vest.

OPPSUMMERING

VED LIV HELGA DOMASNES